

Sonia Sadowska

| e-mail: sonia.sadowska@o2.pl

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu, Polska

Zmiany w kompetencjach komunikacyjnych adolescentów jako skutek nauczania zdalnego w czasie pandemii koronawirusa na przykładzie uczniów ze szkół podstawowych w gminie Komorniki

DOI: 10.34739/clg.2024.16.06

Wprowadzenie

Już w IV wieku p.n.e. Arystoteles głosił, że człowiek jest istotą społeczną (Arystoteles 1996: 272). Pogląd ten ewoluował i umacniał się, by dziś już nikt nie miał wątpliwości, że każdy z nas potrzebuje drugiego człowieka. Społeczeństwo okazuje się niezbędne, by przeżyć, rozwijać się i kształtować, ale także by realizować swoje potrzeby. Sam człowiek również oddziałuje na otaczające go społeczeństwo. Wszystko to jest możliwe m.in. dzięki niesłychanie ważnej umiejętności – komunikacji. Komunikowanie się stanowi zatem nieodzowny element życia każdego z nas. Bez tej sprawności nie byłibyśmy w stanie funkcjonować w otaczającej nas rzeczywistości. Można zatem uznać, że im lepiej rozwinięta komunikacja i kompetencje z nią związane, tym lepsza jakość nawiązywanych przez nas relacji.

Kontakt z innymi jednostkami na każdym etapie rozwoju jest ważny, jednak jego znaczenie diametralnie wzrasta w okresie dojrzewania. Jest to czas, gdy zawieranie relacji rówieśniczych staje się szczególnie istotne i przede wszystkim niezbędne do prawidłowego wejścia w dorosłość. Relacje bowiem umożliwiają m.in. zrealizowanie zadań charakterystycznych dla adolescencji. Aby zawierać te znajomości i odnaleźć się w sytuacjach wymagających kontaktu z drugim człowiekiem młodzież musi posiadać odpowiednie kompetencje komunikacyjne, ale także środowisko, w którym je nabędzie,

a następnie użyje. Idealnym miejscem do tego jest szkoła. To właśnie tam adolescenci¹ przyswajają znaczną część umiejętności umożliwiających im funkcjonowanie w późniejszych latach, kiedy będą niezależnymi jednostkami.

Niestety pandemia COVID-19 powstała w konsekwencji rozprzestrzenienia się zakaźnego wirusa SARS-CoV-2 skutecznie ograniczyła okazje do inicjowania oraz podtrzymywania kontaktów społecznych. Czas epidemii koronawirusa diametralnie przeorganizował działanie placówek oświaty, które przeszły na nauczanie zdalne, tym samym zmieniając dotychczasowe sposoby i metody kontaktów międzyludzkich.

Celem, który w związku z tym sobie postawiłam, było sprawdzenie, czy ograniczenie kontaktów interpersonalnych spowodowane kształceniem prowadzonym w trybie online oraz brak możliwości spotkania się przez dłuższy czas w realnym świecie wpłynęło na poziom komunikacji oraz kompetencji komunikacyjnych wśród adolescentów. Obszar badawczy stanowiły szkoły podstawowe na terenie gminy Komorniki.

1. Komunikacja interpersonalna i kompetencje komunikacyjne

Komunikacja interpersonalna to bardzo obszerne pojęcie w naukach społecznych. Definiowana jest jako proces, dzięki któremu za pomocą przekazywania i odbierania informacji zarówno werbalnych – mowa, jak i niewerbalnych, takich jak gesty, intonacja, mimika, postawa ciała, jednostki mogą się ze sobą porozumieć (Nęcka, Orzechowski, Szymura 2006: 591). Komunikowanie się jest tak naprawdę podstawą do nawiązywania i podtrzymywania relacji międzyludzkich, ponieważ dzięki niej możemy wymieniać myśli, poglądy i inne informacje, a także współpracować i osiągać cele.

Kompetencje komunikacyjne po raz pierwszy zostały zdefiniowane jako zasoby czy też wiedza osoby używającej języka, dotyczące zasad oraz reguł formułowania wypowiedzi zależnie od kontekstu sytuacyjnego oraz przyjętej w danej chwili roli społecznej (Hymes 1980: 41). Można więc przyjąć, że aby mówić o kompetencjach komunikacyjnych jednostka najpierw musi w sposób poprawny posługiwać się językiem, by potem umieć dostosować go do okoliczności, w których się znajduje. Wskazuje się, że charakterystyczne dla kompetencji komunikacyjnych jest to, że przyswajają się one w toku interakcji z innymi jednostkami, to od nich zależy skuteczność wypowiedzi,

¹ Termin zostanie wyjaśniony w dalszej części artykułu.

ukazują intencje osoby nadającej komunikat, ale także pozwalają spełnić oczekiwania odbiorcy (Grochowalska 2009: 20).

Nie ma jednej definicji, która uwzględni wszystkie kompetencje komunikacyjne, ponieważ zazwyczaj w przypadku tego typu zagadnień dużo zależy od podejścia autora. Są jednak takie, które choć trochę inaczej nazwane, powtarzają się niezależnie od tego, kto stworzył definicję. Wśród nich wyróżnić można asertywność (w tym wyrażanie swoich potrzeb, emocji i poglądów), empatię, aktywne słuchanie, balans pomiędzy mówieniem a słuchaniem, umiejętność korzystania zarówno z mowy werbalnej, jak i niewerbalnej, wywieranie wpływu na odbiorcę lub odbiorców, umiejętność publicznego wypowiedzania się, a także umiejętność wyrażania się na piśmie (m.in. Żurakowski 2002; Makieła 2006; Osuch 2011). Ponadto dla pełniejszego obrazu kompetencji komunikacyjnych jako uzupełnienie podaje się moralne aspekty komunikacji, takie jak życzliwość, troskliwość i otwartość (Osuch 2011: 336). Badania pokazują, że interakcje twarzą w twarz mają szczególne znaczenie w rozwijaniu umiejętności, takich jak empatia, rozwiązywanie konfliktów czy wyrażanie emocji, które są trudne do pełnego przekazania w formie elektronicznej (Wang, Scanlon, Del Toro, Qin 2023). Mając na uwadze powyższe oraz fakt, że komunikacja za pomocą narzędzi cyfrowych stała się nieodzowna podczas codziennego funkcjonowania w okresie pandemii, w badaniach własnych celowo pominięto jej aspekty. Skupiono się na kompetencjach komunikacyjnych związanych z interakcjami w bezpośrednim kontakcie, gdyż to one zostały najbardziej ograniczone przez warunki izolacji i zdalne nauczanie.

2. Charakterystyka okresu adolescencji – znaczenie relacji rówieśniczych

Okres dorastania, który nazywany jest także adolescencją to dość newralgiczny moment w życiu zarówno adolescentów, jak i ich opiekunów. Rozpoczyna się on pomiędzy 10 a 12 rokiem życia (u dziewczynek zazwyczaj ma początek szybciej niż u chłopców) i trwa do ok. 20. roku życia (Oleszkiewicz, Senejko 2011: 259). Etap ten, stanowiący przejście między dzieciństwem a dorosłością, charakteryzuje się gwałtownymi zmianami dokonującymi się równocześnie, na płaszczyźnie psychicznej, emocjonalnej, fizycznej oraz społecznej. Wszystkie te zmiany są niezbędne do tego, by spełnić zadania rozwojowe tego czasu, do których można zaliczyć odkrywanie własnej tożsamości,

oddzielenie się i uniezależnienie od opiekunów oraz umiejętność funkcjonowania w społeczeństwie jako odrębna jednostka (Filipiak, Lemańska-Lewandowska 2014: 7).

Największe zmiany dokonują się jednak w zakresie relacji interpersonalnych i ogólnie funkcjonowania społecznego. Jest to związane m.in. z modyfikacją postrzegania osoby dorosłej. Adolescenci odczuwają ambiwalencję względem rodziców, ponieważ z jednej strony chcą nadal utrzymywać z nimi dobry kontakt, a z drugiej chcą być od nich niezależni i stać się autonomiczni (Bee 2004: 371). To dlatego pierwszym skojarzeniem z dorastaniem (zresztą jakże trafnym) jest zbuntowany nastolatek, który nieustannie popada w konflikty z rodzicami. W związku z przewartościowaniem roli rodzica, w okresie dojrzewania to kontakty rówieśnicze są dla adolescenta najważniejsze (Erikson 2004: 108). Co więcej, ani na wcześniejszych, ani na późniejszych etapach rozwoju znaczenie relacji nie jest tak znaczące i widoczne jak właśnie podczas adolescencji.

Wspomniane wcześniej zadania rozwojowe w głównej mierze są realizowane właśnie dzięki relacjom rówieśniczym. Adolescenci łączą się w „paczki”, często dające się wyodrębnić względem innych grup, za pomocą specyficznego ubierania się, wypowiedania się, zachowania, spędzania wolnego czasu, poprzez ingerencje w swój wygląd, np. kolczyki, makijaż itp. Przynależność do danej grupy społecznej, szczególnie z osobami na tym samym etapie rozwojowym, pozwala określić „prototyp własnej tożsamości” oraz umożliwia oddzielenie się od rodziców (Brown, Kinney, Margaret 1994: 133). Kontakt oraz ciągła komunikacja rówieśnicza zapewnia poczucie bezpieczeństwa i akceptacji, ponieważ wymiana informacji z jednostkami doświadczającymi tych samych problemów sprawia, że osoby w tym trudnym okresie rozwojowym nie są odosobnione z tym, co przeżywają. Środowisko rówieśnicze dostarcza także wiele okazji do tego, by adolescenti nabyli wiedzę o regułach i normach społecznych, ale także o strategiach radzenia sobie w różnych sytuacjach.

Można zatem uznać, że kontakt z rówieśnikami i komunikacja pomiędzy nimi są niezbędne do prawidłowego rozwoju. Jednak jak wskazują badania, zbyt długie spędzanie czasu przed ekranem (nie tylko komputera) ogranicza rozwój umiejętności komunikacyjnych wśród nastolatków (Przybysz 2021: 105), tymczasem lockdown i nauczanie zdalne zmusiły nastolatków do codziennego siedzenia przez wiele godzin przed komputerem.

Już w 2013 roku, kiedy nikt nie myślał o pandemii i zajęciach on-line, grupa badaczy z zakresu psychologii i pedagogiki pochyliła się nad problemem wpływu wirtualnego świata m.in. na poziom komunikacji wśród młodzieży (Krauze-Sikorska, Klichowski 2013). Skutkiem ich działań okazało się stwierdzenie, że bycie „cyfrowymi tubylcami” zakłóca budowanie i podtrzymywanie relacji właśnie przez zaburzony proces komunikacji interpersonalnej i zubożenie umiejętności komunikacyjnych (Krauze-Sikorska, Klichowski 2013: 9, 37). Również Kamil Kuracki, Ewelina Ligęza oraz Żaneta Tempczyk-Nagórka wskazują parokrotnie, że w związku z konsekwencjami zdalnego nauczania istotnym punktem w programie wsparcia psychologiczno-pedagogicznego w szkołach powinien być trening komunikacji interpersonalnej (Kuracki, Ligęza, Tempczyk-Nagórka 2022: 125).

Nie ulega zatem wątpliwości, że komunikacja i kontakt z rówieśnikami idą ze sobą w parze, wzajemnie na siebie oddziałując, gdyż kompetencje komunikacyjne pozwalają zawierać prawidłowe relacje rówieśnicze, a relacje umożliwiają nabywanie i praktykę tych pierwszych.

3. Obniżenie kompetencji komunikacyjnych wśród adolescentów – wyniki badań

Przedmiot badań własnych stanowiły kompetencje komunikacyjne oraz ich poziom wśród adolescentów ze szkół podstawowych na terenie gminy Komorniki. Badania przeprowadzono metodą sondażu diagnostycznego. Obszar zainteresowań stanowiło kilka placówek edukacyjnych, a wybór tej metody pozwolił na szybkie dotarcie do dużej liczby osób i zebranie danych z różnych źródeł. Umożliwił ponadto zgromadzenie informacji z funkcjonujących niezależnie od siebie miejsc, co zobrazowało różnorodność postrzegania badanego zagadnienia, a także jego formy i zakres występowania. Ponadto każda z osób biorących udział w badaniu mogła przystąpić do niego w dogodnym dla siebie momencie.

Kwestionariusz został sformułowany na potrzeby badań własnych w oparciu o zagadnienia przedstawione w części teoretycznej. Składał się z jednego pytania metryczkowego, dziewięciu pytań właściwych oraz miejsca na uwagi własne. Pytanie metryczkowe dotyczyło funkcji, jaką pełni osoba w danej placówce. Ankieta zawierała ponadto pytanie zamknięte dotyczące ogólnego poziomu badanych kompetencji komunikacyjnych. Inne pozycje to zarówno pytania zamknięte wielokrotnego wyboru, jak i pytania otwarte. Pytania zamknięte dotyczyły kolejno kompetencji, które uległy

poprawie bądź pogorszeniu, następnie płci oraz klasy, w której zmiany te zostały zauważone. Dwa pytania otwarte miały na celu zbadać, czy istnieją inne kompetencje komunikacyjne, których poziom pogorszył się lub polepszył, a które nie zostały ujęte w poprzednich pytaniach. W każdym z pytań zamkniętych była możliwość dodania własnej odpowiedzi, po to by ankietowany mógł podzielić się swoimi refleksjami i spostrzeżeniami na temat badanego obszaru, jeśli nie zostały one zawarte w kwestionariuszu. Ostatni punkt to miejsce na uwagi własne, w którym ankietowany mógł odnieść się nie tylko do zjawisk i kwestii poruszanych w ankiecie, lecz także do samego sposobu jej skonstruowania.

Badanie własne zostało przeprowadzone wśród kadry szkół podstawowych na terenie gminy Komorniki i trwało przez cztery tygodnie od połowy maja do połowy czerwca 2023 roku. Wzięło w nim udział 35 osób, w tym 14 wychowawców, dwóch psychologów, trzech pedagogów, dwóch nauczycieli wspomagających, spośród których jeden jest pedagogiem specjalnym, i 14 nauczycieli przedmiotowych. Pytania dotyczyły poziomu kompetencji komunikacyjnych wśród adolescentów z klas IV–VIII.

Decyzja o wyborze specjalistów jako osób biorących udział w badaniu została podjęta ze względu na fakt, iż są to osoby wykształcone i przygotowane do pracy z adolescentami oraz zaznajomione w wybranych zagadnieniach. Dodatkowo wybrana grupa badanych jest w stanie na bieżąco monitorować zachowanie uczniów, gdyż obserwują całokształt zachowania adolescentów na co dzień w naturalnych warunkach. Ponadto uważam, że odpowiedzi uzyskane przez rodziców oraz opiekunów od samych nastolatków nie byłyby obiektywne ze względu na łączące ich więzi, a także konieczność poddania refleksji własnego funkcjonowania.

Pierwsze pytanie właściwe dotyczyło ogólnego poziomu kompetencji komunikacyjnych wśród adolescentów po powrocie do szkoły ze zdalnego nauczania. Miało ono zobrazować, czy rzeczywiście izolacja oraz inne ograniczenia uwarunkowane sytuacją epidemiczną mogły w realny sposób wpłynąć na polepszenie bądź pogorszenie umiejętności podczas komunikowania się. Dwudziestu jeden ankietowanych, a więc dokładnie 60% opowiedziało się za tym, że poziom kompetencji komunikacyjnych pogorszył się, względem poziomu sprzed pandemii. 5,7% badanych, czyli dwie osoby uważają wręcz przeciwnie, ich zadaniem poziom kompetencji polepszył się. Pozostałych 11 osób (31,4%) uznało, że poziom ten nie zmienił się. Pojawiły się także dwie dodatkowe odpowiedzi, na podstawie których można wnioskować, że

osoby je piszące również wskazują na spadek poziomu wskazanych kompetencji. Według ich autorów *niektórzy uczniowie wycofali się z aktywności rówieśniczej, w tym opcji komunikacyjnych oraz są uczniowie, którzy nie potrafią odpowiedzieć na pytanie zdaniem i odpowiadają słowami, mają ubogi zasób słownictwa.*

Odpowiedzi uzyskane na podstawie następnego pytania miały zobrażować, które z wymienionych kompetencji komunikacyjnych uległy poprawie względem ich poziomu sprzed nauczania zdalnego. Warto wskazać, że było to pytanie wielokrotnego wyboru. Według respondentów to wyrażanie swoich emocji, potrzeb i poglądów uległo największej poprawie. Taką odpowiedź zaznaczyło 15 ankietowanych, a więc 42,9%. Kolejne kompetencje, których poziom się poprawił to asertywność oraz wywieranie wpływu na rozmówcę (20% ankietowanych). Po 4 odpowiedzi czyli 11,4% uzyskały takie kompetencje, jak życzliwość, troskliwość, otwartość, następnie zachowana proporcja pomiędzy mówieniem a słuchaniem oraz wystąpienia publiczne. Zdaniem badanych w najmniejszym stopniu poprawie uległo aktywne słuchanie i empatia (po 3 odpowiedzi) oraz mowa ciała, zasób słownictwa, wypowiadanie się w pracach pisemnych, które zostały zaznaczone przez jedną osobę. Ponadto 11 osób twierdzi, że żadna z wymienionych kompetencji nie uległa poprawie.

Następne dwie pozycje w ankiecie związane były z poprzednim pytaniem i miały na celu przedstawienie struktury wieku oraz płci, w których miała miejsce poprawa komunikacji. 42,9% ankietowanych uważa, że zmianę w takim samym stopniu można było zaobserwować zarówno wśród dziewczynek, jak i wśród chłopców. 22,9% specjalistów (8 odpowiedzi) wskazało, że polepszenie wymienionych w poprzednim pytaniu umiejętności komunikacyjnych zostało przez nich zauważone częściej wśród dziewczynek. Zaledwie dwie odpowiedzi sugerowały, że bardziej widoczne było to u chłopców. Pozostałe 10 osób, stanowiące 23,2% ogółu, *nie wiedziało, nie zauważyło w ogóle poprawy lub nie dysponuje takimi danymi.* Natomiast jeśli chodzi o wiek, to poprawę zauważono częściej wśród uczniów klas VII–VIII (44,1%) niż w klasach IV–VI (32,4%). 9 osób wskazało także, że *nie wie, w ogóle nie zauważyło poprawy lub nie posiada takich danych.*

Kolejne pytanie było pytaniem otwartym i dotyczyło kompetencji, które uległy poprawie, a które nie zostały uwzględnione w poprzednim pytaniu. Ankietowani wskazywali najczęściej na *odważne wypowiadanie swoich*

poglądów, wrażliwość, nadwrażliwość, skupienie się na sobie oraz większe znaczenie swojej obecności wyrażane komunikowaniem swoich potrzeb.

Wśród odpowiedzi pojawiła się także *organizacja pracy własnej, pisanie na komputerze, korzystanie z technologii cyfrowej czy posługiwanie się urządzeniami elektronicznymi*, których nie można zaliczyć do kompetencji komunikacyjnych, niemniej są warte przedstawienia.

Pytanie siódme – wielokrotnego wyboru – dotyczyło tych samych kompetencji, które zostały podane wcześniej, jednak tym razem respondenci mieli wskazać, które z nich uległy pogorszeniu względem ich poziomu sprzed pandemii. Zdaniem ankietowanych kompetencje, których poziom spadł najbardziej, to aktywne słuchanie (60% – 21 odpowiedzi), zasób słownictwa (54,3% – 19 odpowiedzi). Równie często respondenci zwracali uwagę na takie umiejętności komunikacyjne jak życzliwość, troskliwość oraz otwartość, które stanowiły 45,7% odpowiedzi ogółu, ale także wypowiadanie się w pracach pisemnych, zaznaczone przez 42,9% badanych. Na dalszych miejscach wymieniano empatię (40%), wystąpienia publiczne (37,1%), wyrażanie swoich emocji, potrzeb, poglądów (31,4%), zachowanie proporcji pomiędzy mówieniem a słuchaniem (28,6%), mowę ciała (14,3%) oraz asertywność (11,4%).

W najmniejszym stopniu – zdaniem ankietowanych – pogorszeniu uległ poziom wywierania wpływu na rozmówcę. Zaznaczyły tę odpowiedź jedynie przez dwie osoby stanowiące 5,7%. Dodatkowo dwoje badanych nie opowiedziało się za żadną z powyższych odpowiedzi.

W badaniu znalazły się dwa pytania dotyczące wieku oraz płci. Ankietowani mieli wskazać grupy, w których najbardziej widoczne było pogorszenie umiejętności komunikacyjnych. W tym wypadku znów w większości przypadków ankietowani uznali, że pogorszenie kompetencji komunikacyjnych było widoczne w takim samym stopniu w obu grupach zróżnicowanych płciowo. Odpowiedziało tak ponad połowa osób (57,1%). Następnie 25,7% respondentów (a więc dziewięć osób) odpowiedziało, że to wśród chłopców pogorszenie było bardziej widoczne, natomiast 5,7% zwróciło uwagę, że zjawisko to występowało częściej wśród dziewczynek. Pozostali czterej badani stanowiący 11,6% nie określili się po żadnej ze stron, ponieważ nie wiedzieli lub nie dysponowali takimi danymi.

Wskazane kompetencje komunikacyjne według ankietowanych w większym stopniu uległy poprawie wśród uczniów klas VII–VIII, natomiast w przypadku ich osłabienia częściej było to zauważane wśród młodszych uczniów z klas IV–VI (51,4%). Niemniej jednak wynik ten nie różni się znacząco od klas VII–VIII, w których pogorszenie zauważyło 42,9% ankietowanych. Podobnie jak w pozostałych pytaniach pozostali respondenci nie określili się po żadnej ze stron, powołując się na brak danych lub brak wiedzy na ten temat.

W ostatnim poleceniu ankiety respondenci mieli wypowiedzieć się na temat innych kompetencji komunikacyjnych, których poziom pogorszył się, a które nie zostały pierwotnie zawarte w ankiecie. Zdaniem jednego z ankietowanych był to brak umiejętności prowadzenia dyskusji, tj. narzucanie własnych wniosków, np. z użyciem krzyku, a także *nadmierny pośpiech wypowiedzi – zwiększone tempo*. Inne odpowiedzi wskazywały na *brak umiejętności skupienia się i uważnego słuchania*, ale także *brak spokojnego wypowiadania się, starannej artykulacji oraz zwiększenie wulgaryzmów w wypowiedziach różniących się*.

Pojawiła się także odpowiedź, w której autor podaje źródło problemu, jednak jest ono inne niż to założone w niniejszym artykule, a brzmi następująco:

umiejętność wypowiadania się w formie dłuższej niż słowo lub jedno zdanie. Niektórzy uczniowie udzielają zdawkowych odpowiedzi, mają kłopoty ze sformułowaniem myśli. Myślę, że nie jest to kwestia nauczania zdalnego, ale wychowania, bo dzieci, z którymi się rozmawia, z domów, w których czyta się książki i podróżuje wypowiadają się swobodniej i płynnie.

Wypowiedź tę można uznać za niezwykle cenną, gdyż odśloniła zupełnie nowe przyczyny omawianego zagadnienia pozwalające sądzić, że problem jest bardziej złożony i nigdy nie można patrzeć na dane zjawisko tylko z jednej perspektywy.

Ostatni punkt ankiety dotyczył uwag własnych, jednak nie znalazły się tam żadne dodatkowe spostrzeżenia.

Tabela 2. Zestawienie wyników badań własnych

Zestawienie wyników badań własnych			
Kompetencje, których poziom polepszył się	Liczba odpowiedzi	Kompetencje, których poziom pogorszył się	Liczba odpowiedzi
wyrażanie swoich emocji, potrzeb i poglądów	15 (42,9%)	aktywne słuchanie	21 (60%)
asertywność	7 (20%)	zasób słownictwa	19 (54,3%)
wywieranie wpływu na rozmówcę	7 (20%)	życzliwość troskliwość i otwartość	16 (45,7%)
życzliwość, troskliwość, otwartość	4 (11,4%)	empatia	14 (40%)
zachowanie proporcji pomiędzy mówieniem a słuchaniem	4 (11,4%)	wypowiadanie się w pracach pisemnych	15 (42,9%)
wystąpienia publiczne	4 (11,4%)	wystąpienia publiczne	13 (37,1%)
aktywne słuchanie	3 (8,6%)	wyrażanie swoich emocji, potrzeb i poglądów	11 (31,4%)
empatia	3 (8,6%)	zachowanie proporcji pomiędzy mówieniem a słuchaniem	10 (28,6%)
mowa ciała	1 (2,9%)	mowa ciała	5 (14,3%)
zasób słownictwa	1 (2,9%)	asertywność	4 (11,4%)
wypowiadanie się w pracach pisemnych	1 (2,9%)	wywieranie wpływu na rozmówcę	2 (5,7%)

Źródło: opracowanie własne

Podsumowanie

Głównym celem moich badań było ustalenie, czy ograniczenie kontaktów interpersonalnych spowodowane nauczaniem zdalnym oraz brak możliwości spotkania się z rówieśnikami wpłynęło na poziom komunikacji oraz kompetencji komunikacyjnych wśród adolescentów. Po przeanalizowaniu odpowiedzi respondentów można stwierdzić, że niezależnie od płci oraz wieku adolescentów poziom ich umiejętności komunikacyjnych uległ ogólnemu pogorszeniu względem poziomu sprzed pandemii.

Do kompetencji, które zdaniem ankietowanych w największym stopniu uległy poprawie należą wyrażanie swoich emocji, potrzeb i poglądów

oraz asertywność i wywieranie wpływu na rozmówcę. Z jednej strony może to wskazywać na to, że czas spędzony w domach podczas lockdownu przyczynił się do częstszych refleksji na temat siebie i swoich odczuć, czego konsekwencją jest lepsze zrozumienie siebie i chęć komunikowania tych odczuć w sytuacjach społecznych. Przemawia za tym także odpowiedź wskazująca, że adolescenti odczuwają większe znaczenie swojej obecności, częściej komunikują swoje potrzeby oraz odważniej wypowiadają swoje poglądy. Jednak z drugiej strony może to świadczyć o próbie rozładowania napięcia związanego z ogromnym bagażem emocjonalnym, który adolescenti noszą ze względu na zakłócenie prawidłowego przebiegu tego etapu rozwojowego spowodowane brakiem możliwości spotykania się z rówieśnikami. Wyjaśniałoby to jedną z odpowiedzi, której autor uważa, że młodzież jest wrażliwa, a czasem nawet nadwrażliwa.

W mniejszym stopniu zauważono polepszenie takich kompetencji jak życzliwość, troskliwość, otwartość, zachowanie proporcji pomiędzy mówieniem a słuchaniem czy radzenie sobie z wystąpieniami publicznymi. Natomiast aktywne słuchanie, empatia, mowa ciała, zasób słownictwa oraz wypowiadanie się w pracach pisemnych to umiejętności, których poprawa była najmniej widoczna.

Polepszenie wskazanych kompetencji zaobserwowano równie często wśród chłopców, jak i dziewczynek. Jednak biorąc pod uwagę odpowiedzi tych osób, które wskazały tylko jedną płęć, to dziewczynki w większym stopniu polepszyły swoje zasoby komunikacyjne. Natomiast uwzględniając kryterium wieku, poprawę kompetencji zauważano częściej wśród uczniów klas VII–VIII. Jest to jednak nieznacząca różnica względem młodszych adolescentów, tj. z klas IV–VI.

Ponieważ ogólny poziom komunikacji się pogorszył, nie dziwi fakt, że osłabieniu uległa większość ze wskazanych umiejętności. Wśród nich znalazły się: aktywne słuchanie, zasób słownictwa, życzliwość, troskliwość i otwartość, a także empatia, wypowiadanie się w pracach pisemnych oraz wystąpienia publiczne. Wszystkie z wymienionych kompetencji są nie tylko niezbędne do prawidłowego funkcjonowania w grupie rówieśniczej, ale także od niej zależne i dzięki niej przyswajane. Dodatkowo umożliwiają one wgląd w sytuację drugiej osoby, a także dostosowanie się do sytuacji społecznych. Wyniki pokazują, że o ile adolescenti mają większą świadomość siebie i swoich potrzeb, a także łatwość wyrażania siebie, o tyle deficyt akurat tych kompetencji może spowodować niewłaściwy sposób ich komunikowania, np.

poprzez wskazane w odpowiedziach krzyki, wulgaryzmy czy narzucanie swojego zdania.

Kompetencje, które także się pogorszyły, lecz w mniejszym zakresie niż wskazane powyżej, to m.in. mowa ciała i zachowanie proporcji pomiędzy mówieniem a słuchaniem. Kompetencje, których poziom zdaniem ankietowanych najbardziej się poprawił, to wyrażanie swoich emocji, potrzeb i poglądów oraz asertywność i wywieranie wpływu na rozmówcę.

Ankietowani wskazali, że w większości przypadków zarówno chłopcy, jak i dziewczynki w równym stopniu przejawiają osłabienie wskazanych zdolności społecznych, jednak analizując odpowiedzi dotyczące tylko wskazanej płci oraz wieku, wyniki są proporcjonalnie odwrotne do tych, które zostały uzyskane w przypadku pytań związanych z ich poprawą, tj. osłabienie poziomu kompetencji komunikacyjnych częściej występuje u chłopców oraz u adolescentów z klas IV–VI.

Nie ulega wątpliwości, że zdalne nauczanie i tym samym ograniczenie kontaktów rówieśniczych wpłynęło negatywnie na adolescentów, m.in. obniżając ich poziom kompetencji komunikacyjnych. W większości badanych przypadków pogorszeniu uległy te kompetencje, dzięki którym adolescenti mają wgląd w innych, i te, za pomocą których mogą optymalnie funkcjonować w grupie. Izolacja rówieśnicza sprawiła, że wzmocnione zostały natomiast te kompetencje, które umożliwiają lepsze poznanie i wyrażanie siebie poprzez zwiększenie świadomości własnych potrzeb, pragnień, uczuć czy postaw. Wyniki badań wskazały także, że to wśród dziewczynek oraz uczniów z klas VII-VIII kompetencje komunikacyjne w większym stopniu uległy poprawie względem ich poziomu przed zdalnego nauczania.

Literatura

Arystoteles (1996): *Dzieła wszystkie*, t. 5, *Etyka nikomachejska*, Księga IX, 1169b, tłum. D. Gromska.

Bee H. (2004): *Psychologia rozwoju człowieka*, Warszawa.

Brown B., Mory M., Kinney D. (1994): *Casting adolescent crowds in a relational perspective: Caricature, channel, and context*, w: *Personal relations hips during adolescence*, eds. G. Adams, T. Gullotta, R. Montemayor, London, s. 122–167.

Erikson E.H. (2004): *Tożsamość a cykl życia*, Warszawa.

Filipiak E., Lemańska-Lewandowska E. (2014): *Opieka i wychowanie. Wczesna faza dorastania. Opieka i wychowanie w okresie dzieciństwa i dorastania*, Warszawa.

Grochowalska M. (2009): *Rozwijanie umiejętności komunikacyjnych dziecka w wieku przedszkolnym*, Kraków.

Hymes D. (1980): *Socjolingwistyka i etnografia mówienia*, w: *Język i społeczeństwo*, red. M. Głowiński, Warszawa.

Krauze-Sikorska H., Klichowski M. (2013): *Świat Digital Natives. Młodzież w poszukiwaniu siebie i innych*, „Psychologia i Pedagogika” nr 177, Poznań.

Kuracki K., Ligęza E., Tempczyk-Nagórka Ż. (2022): *Rozwijanie zasobów psychospołecznych uczniów, rodziców i nauczycieli w kontekście działań szkoleniowo-warsztatowych Programu wsparcia psychologiczno-pedagogicznego*, w: *Wsparcie psychologiczno-pedagogiczne w polskiej szkole w sytuacji pandemii i postpandemii. Od wsparcia online po zmiany offline* red. K. Kuracki, Ż. Tempczyk-Nagórka, Toruń, s. 120–135.

Makiela B. (2006): *Komunikacja interpersonalna w nauczaniu podstaw przedsiębiorczości – propozycje ćwiczeń*, w: *Rola przedsiębiorczości w podnoszeniu konkurencyjności społeczeństwa i gospodarki*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, nr 2, Warszawa–Kraków, s. 287–289.

Nęcka E., Orzechowski J., Szymura B. (2006): *Psychologia poznawcza*, Warszawa.

Oleszkiewicz A., Senejko A. (2014): *Okres dorastania*, w: *Psychologia rozwoju człowieka*, red. J. Trempała, Warszawa, s. 259–286.

Osuch W. (2011): *Kompetencje w zakresie komunikacji interpersonalnej w dobie postępujących procesów globalizacji*, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, s. 333–346.

Przybysz M. (2021): *Młodzież w sieci w czasie pandemii. Diagnoza, problemy, wyzwania*. „Media Biznes Kultura” 2(11), s. 97–108.

Rachwał M.M., Rachwał T. (2006): *Wartości moralne podstawą prawdziwego sukcesu menedżera*, w: *Rola przedsiębiorczości w podnoszeniu konkurencyjności społeczeństwa i gospodarki*, red. Z. Ziolo, T. Rachwał, „Przedsiębiorczość – Edukacja”, nr 2, Warszawa–Kraków.

Wang M.-T., Scanlon C.L., Del Toro J., Qin X. (2023): *Adolescent psychological adjustment and social supports during pandemic-onset remote learning: A national multi-waved daily diary study*, „Development and Psychopathology” 35(5), s. 2533–2550.

Żurkowski F. (2002): *Podstawy przedsiębiorczości. Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum. Zakres podstawowy*, Kielce.

Changes in the communicative competence of adolescents as a result of distance learning during the coronavirus pandemic on the example of students from elementary school in the Komorniki municipality

Abstract: The COVID-19 pandemic, which began in early 2020, has forced all of us to change our previous functioning in almost all walks of life. To minimise the risk of contracting the virus, the government introduced a variety of restrictions aimed at limiting social contact. One of them was a change in the organisation of the operation of educational institutions and the need to switch to a remote mode of teaching. Although the decision seemed right at the time, to this day, we still see its effects among adolescents, among others. Adolescence is a special developmental stage, during which an incredibly important role is played by peer relations-

hips, and the epidemic situation in this lockdown effectively prevented its proper maintenance, resulting in a number of negative consequences. The article shows the results of a study of communicative competence, which was precisely one of the areas whose level had changed from before the pandemic. The research used an online survey of 35 people who work on a daily basis in elementary schools in Komorniki municipality. Analysis of the data allows us to conclude that, according to respondents' observations, the stock of communication skills among adolescents has deteriorated. In most cases, this occurred regardless of gender and age. The competencies whose decline was noticed most often included active listening, kindness, caring, and openness, as well as empathy, expressing oneself in written works and public speaking. Vocabulary also declined. Improvement, however, was noted in such resources as expressing one's emotions, needs, and opinions, as well as assertiveness and influencing the interlocutor.

Słowa kluczowe: pandemia COVID-19, adolescenci, izolacja rówieśnicza, kompetencje komunikacyjne

Keywords: COVID-19 pandemic, adolescent, peer isolation, communication competence

Kwestionariusz badań ankietowych – wzór

Szanowni Państwo!

Jestem studentką IV roku psychologii w Wyższej Szkole Bezpieczeństwa. Odpowiedzi z niniejszego formularza posłużą mi do napisania artykułu. Ankieta dotyczy komunikacji interpersonalnej wśród dzieci z klas IV-VIII po powrocie do szkół po lockdownie. Badanie ma na celu zobrazować, czy ograniczenie kontaktów interpersonalnych spowodowane nauczaniem zdalnym wpłynęło na poziom komunikacji oraz kompetencji komunikacyjnych wśród uczniów Państwa szkół, a jeśli tak, to w jaki sposób. Ankieta jest całkowicie anonimowa, a jej wypełnienie zajmuje ok. 10-15 minut.

1. Funkcja jaką pełni Pan/Pani w szkole.
 - wychowawca
 - psycholog
 - pedagog
 - inna odpowiedź
 - pedagog specjalny
 - nauczyciel wspomagający
 - nauczyciel przedmiotowy
2. W jaki sposób określiłby Pan/określiłaby Pani poziom kompetencji komunikacyjnych wśród adolescentów po powrocie do szkoły ze zdalnego nauczania?
 - poziom kompetencji komunikacyjnych polepszył się
 - poziom kompetencji komunikacyjnych pogorszył się
 - poziom kompetencji komunikacyjnych nie zmienił się względem poziomu sprzed nauczania zdalnego
 - inna odpowiedź
3. Które z poniżej wymienionych kompetencji komunikacyjnych Pana/Pani zdaniem uległy poprawie względem ich poziomu sprzed nauczania zdalnego. Można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź.

- aktywne słuchanie
 - empatia
 - asertywność
 - wyrażanie swoich emocji, potrzeb, poglądów
 - życzliwość, troskliwość, otwartość
 - zachowana proporcja pomiędzy mówieniem a słuchaniem
 - mowa ciała
 - zasób słownictwa
 - wystąpienia publiczne
 - wypowiedzanie się w pracach pisemnych
 - wywieranie wpływu na rozmówcę
 - żadne z powyższych
 - inna odpowiedź
4. Wśród której płci poprawa kompetencji komunikacyjnych względem ich poziomu sprzed nauczania zdalnego była bardziej widoczna?
- wśród dziewczynek
 - wśród chłopców
 - w obu grupach
 - inna odpowiedź
5. W których klasach poprawa kompetencji komunikacyjnych względem ich poziomu sprzed nauczania zdalnego była bardziej widoczna?
- klasy IV-VI
 - klasy VII-VIII
 - inna odpowiedź
6. Czy dostrzegł Pan/dostrzegła Pani inne kompetencje komunikacyjne, które uległy poprawie względem ich poziomu sprzed nauczania zdalnego, jeśli tak, to jakie?
.....
7. Które z poniżej wymienionych kompetencji komunikacyjnych Pana/Pani zdaniem uległy pogorszeniu względem ich poziomu sprzed nauczania zdalnego. Można zaznaczyć więcej niż jedną odpowiedź.
- aktywne słuchanie
 - empatia
 - asertywność
 - wyrażanie swoich emocji, potrzeb, poglądów
 - życzliwość, troskliwość, otwartość
 - zachowana proporcja pomiędzy mówieniem a słuchaniem
 - mowa ciała
 - zasób słownictwa
 - wystąpienia publiczne

- wypowiedzianie się w pracach pisemnych
 - wywieranie wpływu na rozmówcę
 - żadne z powyższych
 - inna odpowiedź
8. Wśród której płci pogorszenie kompetencji komunikacyjnych względem ich poziomu sprzed nauczania zdalnego było bardziej widoczne?
- wśród dziewczynek
 - wśród chłopców
 - w obu grupach
 - inna odpowiedź
9. W których klasach pogorszenie kompetencji komunikacyjnych względem ich poziomu sprzed nauczania zdalnego było bardziej widoczne?
- klasy IV-VI
 - klasy VII-VIII
 - inna odpowiedź
10. Czy dostrzegł Pan/dostrzegła Pani inne kompetencje komunikacyjne, które uległy pogorszeniu względem ich poziomu sprzed nauczania zdalnego, jeśli tak to jakie?
-
11. Uwagi własne:
-